

Women Characteristics in the “Fire without Smoke” Novel with Emphasis on Humanistic Psychology Theories

Zeyanab Barzegar Maher¹, Khodabakhsh Asadollahi^{2*}

1. Ph.D. student, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University Of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

2. Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University Of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

Citation: Barzegar Maher, Z., & Asadollahi, Kh. (2023). Women characteristics in the “Fire without Smoke” novel with emphasis on humanistic psychology theories. *Journal of Woman Cultural Psychology*, 15(57), 19-30.

<https://doi.org/10.22034/jwcp.2023.707169>

20.1001.1.29811287.1402.15.57.2.9

ARTICLE INFO

Received: 21.05.2023

Accepted: 19.07.2023

Corresponding Author:
Khodabakhsh Asadollahi

Email:
kh.asadollahi50@gmail.com

Keywords:

Fire without Smoke
Women characteristics
Humanistic psychology

Abstract

The aim of the current research was to examine the women characteristics in the “Fire without Smoke” novel with emphasis on the humanistic psychology theories. The statistical universe encased all the “Fire without Smoke” novel text. The sample of the research enfolded the women characteristics in the mentioned novel. the research method was analytical-descriptive. And the two models of Frankel's logo-therapy and Rogers' fully functioning were utilized to psychologically examine the women characteristics in the “Fire Without Smoke” novel. The data were gathered via library method. The findings of the research showed that women played roles, in the form of different characters such as wife, mother, doctor, university professor, and writer in the novel “Fire Without Smoke”, and they had a significant impact on the culture of society during the Pahlavi era. The will to freedom and challenging the banal dominating culture were the distinct women characteristics in the novel that were manifested in cases such as literacy teaching- learning, the right to choose in marriage, equality and equality with men had appeared. The culture that governed the lives of women in the “Fire Without Smoke” novel had been formed in a bed of suffering. The personality traits such as the achievement motive and to overcome social limitations, love and excellence were the prominent manifestations of the resistance culture in the lives of the suffering women of this novel. It could be concluded that the women in the “Fire Without Smoke” novel were influential in the formation of their character and destiny, family and society, and they were one of the important foundations of the cultural developments mentioned in this novel.

Extended abstract

Introduction: The literature in the novel are considered as one of the cultural expressions in every society and as a full-view mirror, it reflects the state of mind, the way of thinking and the hopes and dreams of a nation. “Fire without smoke” is the title of a historical-political novel by Nader Ebrahimi, which described the struggles of the Turkmen people against the central government. Therefore, studying and examining the types of novels written in a society helps researchers in achieving a comprehensive attitude related to the category of culture. In the meantime, the psychological investigation of culture, by digging into the psychological layers, provides the necessary platform for the correct criticism of cultural phenomena and studies how society, tradition, environment and heritage influence culture. All such cases could be reflected in creating women characteristics as initiating of the novel script. Carl Ransom Rogers (1902-1987) a famous American psychologist, is one of the founders of humanistic psychology theories. Viktor Frankl is another humanist psychologist who invented the method of treatment of meaning (logotherapy). The aim of the current research was to examine the women characteristics in the “Fire without Smoke” novel with emphasis on the humanistic psychology theories.

Method: The statistical universe encased all the “Fire without Smoke” novel text. The sample of the research enfolded the women characteristics in the mentioned novel. The research method was analytical-descriptive. And the two models of Frankel's logotherapy and Rogers' fully functioning were utilized to psychologically examine the women characteristics in the “Fire Without Smoke” novel. The data were gathered via library method.

Results: The findings of the research showed that women played roles, in the form of different characters such as wife, mother, doctor, university professor, and writer in the novel “Fire Without Smoke”, and they had a significant impact on the culture of society during the Pahlavi era. The will to freedom and challenging the banal dominating culture were the distinct women characteristics in the novel that were manifested in cases such as literacy teaching- learning, the right to choose in marriage, equality and equality with men had appeared. The culture that governed the lives of women in the “Fire Without Smoke” novel had been formed in a bed of suffering. The personality traits such as the achievement motive and to overcome social limitations, love and excellence were the prominent manifestations of the resistance culture in the lives of the suffering women of this novel.

Conclusions: The “Fire without Smoke” novel reflected the changes and cultural developments of Iranian society in the Pahlavi era. The women had an active presence in all the cultural struggles raised in the novel and in many cases, as the main characters of the novel. They were the starting point or sustainability part of the struggle and demand culture. The roles of women in this novel were not limited to traditional roles, but they experienced social jobs and were recognized as capable women all over the world. There was a culture of struggle in the lives of independent and progressive women in the “Fire without smoke”. Cultural problems such as barriers to education, lack of freedom in choosing a spouse, gender discrimination and self-defeat were evident in this novel with the resistance of women throughout the seven volumes of the novel to correct the existing

situations. It could be concluded that the women in the “Fire Without Smoke” novel were influential in the formation of their character and destiny, family and society, and they were one of the important foundations of the cultural developments mentioned in this novel.

Authors Contributions: Zeyanab Barzegar maher: Designed the general frame work, elaborating the content, content analysis, and editing the article. Dr. Khodabakhsh Asadollahi: Participated in the research design, ideation and editing and is the corresponding author. All the authors reviewed and approved the final version.

Acknowledgments: The author expresses her gratitude to all those who cooperated in completing this research.

Conflict of Interest: The authors declared there are no conflicts of interest this article.

Funding: This article did not receive any financial support.

شخصیت زنان در رمان آتش بدون دود با تأکید بر نظریات روان‌شناسی انسان‌گرا

زینب برزگرماهر^۱، خدابخش اسداللهی^{۲*}

۱. دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
۲. استاد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی ویژگی‌های زنان در رمان آتش بدون دود با تأکید بر نظریات روان‌شناسی انسان‌گرا بود. جامعه پژوهش حاضر؛ تمام متن رمان آتش بدون دود می‌باشد. نمونه پژوهش ویژگی‌های شخصیت زن در رمان بود. روش پژوهش حاضر تحلیلی-توصیفی بود و از دو الگوی کنش کامل راجرز و معنادرمانی فرانکل، جهت بررسی روان‌شناختی شخصیت زن در رمان آتش بدون دود استفاده شد. داده‌های پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای جمع‌آوری شد. یافته‌ها نشان داد که زنان در رمان آتش بدون دود، در قالب شخصیت‌های مختلفی چون همسر، مادر، پزشک، استاد دانشگاه و نویسنده ایفای نقش می‌کنند و تأثیر به‌سزایی در فرهنگ‌سازی جامعه در عهد پهلوی داشته‌اند. میل به آزادی و مبارزه با فرهنگ مبتذل از ویژگی‌های بارز شخصیتی زنان در این رمان است که در مسائلی چون سوادآموزی، حق انتخاب در ازدواج، برابری و مساوات با مردان نمودار گشته است. فرهنگ حاکم بر زندگی زنان در رمان آتش بدون دود، در بستری از رنج، شکل گرفته است. ویژگی‌های شخصیتی چون انگیزه پیشرفت و غلبه بر محدودیت‌های اجتماعی، عشق و تعالی از نمودهای برجسته فرهنگ مقاومت در زندگی زنان رنج‌کشیده این رمان است. نتیجه آن که زنان در رمان آتش بدون دود، در شکل‌گیری شخصیت و سرنوشت خود، خانواده و جامعه، تأثیرگذار بوده و از پایه‌های مهم تحولات فرهنگی مطرح در این رمان هستند.

کلیدواژگان: رمان آتش بدون دود، شخصیت زنان، روان‌شناسی انسان‌گرا.

از دیرباز، نوع ادبی رمان، به عنوان یکی از نمودهای فرهنگی در هر جامعه مطرح بوده و چون آینه‌ای تمام‌نما، احوال روحی، شیوه تفکر و آمال و آرزوهای یک ملت را در خود منعکس کرده است؛ س از همین رو، مطالعه و بررسی انواع رمان‌های نوشته شده در یک جامعه، پژوهشگران را در دستیابی به نگرشی جامع در ارتباط با مقوله فرهنگ یاری می‌رساند. در این میان، بررسی روان‌شناختی فرهنگ، با کندوکاو در لایه‌های روانی، بستر لازم جهت نقد صحیح پدیده‌های فرهنگی را فراهم می‌آورد و چگونگی تأثیر جامعه، سنت، محیط و موارث را بر فرهنگ مطالعه می‌کند. (Zarin Koob, 2008) چنان‌که توجه به شخصیت (personality) و بررسی آن از ابعاد گوناگون از دغدغه‌های همیشگی روان‌شناسان در دوره‌های مختلف بوده و بر همین مبنا، نظریه‌های متعددی ساخته و پرداخته شده است؛ کاربرد مفهوم شخصیت را برای نخستین بار باید در میان بازیگران تئاتر در یونان باستان جست و جو کرد، یعنی دوره‌ای که بازیگران بر چهره خود نقاب (persona) می‌نهادند و در پی ایفای نقش‌های مختلف در نمایشنامه بر می‌آمدند، بدین ترتیب، بازیگر، شخصیت خاصی را به اجتماع معرفی می‌کرد که ویژگی‌های آن در عمل و رفتار او، نمایان بود (Shamlou, 1998). اگرچه در مکاتب روان‌شناسی، مقوله شخصیت از جنبه‌های مختلف بررسی شده است، با این همه می‌توان تعریفی جامع از شخصیت ارائه داد که مورد اتفاق تمامی رویکردها است، در این تعریف، شخصیت به مجموعه‌ای نظام‌مند از ویژگی‌های فردی اطلاق می‌شود که تفکر، انگیزه و رفتار فرد را در وضعیت‌های مختلف، در بر می‌گیرد (Ryckman, 2008, Translated by Firuzbakht, 2008).

زیگموند فروید (Sigmund Freud) پدر دانش روان‌شناسی نوین، در رابطه با مقوله شخصیت، نگاه روانکاوانه (psy-choanalysis) داشت، اصل در مکتب روان‌کاوی فروید بر آن است که شخصیت آدمی عموماً تحت تأثیر ضمیر ناخودآگاه بوده و انگیزه‌های ناهشیار آن را هدایت می‌کند (Nordby, 1974, Translated by Beh Pajooch & Dolati, 1998). بررسی تأثیر غریزه و عقده‌های دوران کودکی در شکل‌گیری شخصیت و رفتار آدمی، هم‌چنین تحلیل انواع مکانیزم‌های دفاعی از مهم‌ترین کارکردهای مکتب روان‌کاوی به شمار می‌روند (Freud, 1997, Translated by Afshar, 2021). در واکنش به نظریات فروید، روان‌شناسی انسان‌گرا (Humanistic Psychology) در دهه‌های 1950-1960 با تأکید بر اراده آزاد و خودآگاهی فرد شکل گرفت، مطابق با اندیشه حاکم بر این رویکرد، شخصیت بر اساس اختیار و انتخاب انسان شکل می‌گیرد و در چنگ نیروهای ناهشیار محصور نیست. روان‌شناسان انسان‌گرا، گرچه ناخودآگاه بشری را کاملاً انکار نمی‌کردند، اما تأثیر آن را ناچیز می‌دانستند و بر خلاف دیدگاه روان‌کاوی با تأکید بر تمایلات آزاد انسان، از تأثیر مطلق وراثت و غریزه بر شخصیت سرباز می‌زدند (Bruno, 1986, Translated by Yasaee, 1991).

جهت بررسی شخصیت زنان در رمان آتش بدون دود، درالگوی اول از نظریه انسان‌گرایی کارل راجرز (Carl Rogers) استفاده شد، راجرز روان‌شناس آمریکایی (1902-1987) از بنیان‌گذاران «رویکرد انسان‌گرا» است؛ وی از روان‌درمانگران برجسته زمان و پدر جنبش استعدادهای بالقوه بشر نیز نامیده شده است (Rogers, 1961, Translated by Milani, 2011). راجرز معتقد بود لازم است میان انسان و جامعه، رابطه‌ای سالم حکم‌فرما باشد، چرا که انسان برای دستیابی به پیشرفت و ترقی ناچار از ارتباط با دیگران است، «او می‌گوید در طبیعت انسان، نابود کردن دیگران وجود ندارد، بلکه انسان ذاتاً تمایل دارد با دیگران زندگی کند و این محیط بیمارگونه است که او را به کشتن و ویران کردن سوق می‌دهد» (Darabi, 2019).

راجرز از انسان‌گرایی بود که بر شیوه درمان مراجع محور (oriented treatment method) تأکید می‌کرد، وی نظریه کنش کامل (Fully Functioning) خود را بر اساس کار با مراجعینش تدوین کرده بود و معتقد بود جهت بررسی شخصیت انسان، لازم است به نوع درک و تلقی فرد از واقعیت توجه کرد. «راجرز در نظام شخصیت به یک انگیزش یا یک نیاز اساسی که همان صیانت، فعلیت و اعتلای تمامی جنبه‌های شخصیت است قائل بود.» (Schultz, 1977, Translated by Khoshdel, 2019). از نظر راجرز، هر فرد، به شیوه خاص و منحصر به فرد، تجربه‌های پیرامون خود را درک و دریافت می‌کند و نهایتاً مجموعه ادراکات فرد، منجر به تشکیل خودپنداره می‌شود. خود پنداره گرچه به صورت مستقیم رفتار افراد را تعیین نمی‌کند اما از طریق خود پدیداری و ادراکی سبب کنش‌های رفتاری خاصی در افراد

می‌شود (Lawrence, 1967, Translated by Kadivar, 1993). بر اساس نظریه کنش کامل راجرز، شخصیت سالم، صرف نظر از قضاوت جامعه و عرف رایج، به خود آگاهی لازم جهت درک احساسات و عواطف خود رسیده و به ارگانیزم طبیعی خود اعتماد دارد، چنین فردی در حال و اکنون زندگی می‌کند و از تجربه‌های نو در زندگی استقبال می‌کند، او دارای ارتباط خلاقانه و آفریننده با محیط اطراف است و با تکیه بر اراده آزاد در فرآیند زندگی به پیش می‌رود (Rogers, 1961). الگوی دوم مورد استفاده در این پژوهش، مبتنی بر دیدگاه ویکتور فرانکل (Viktor Frankl, 1905-1997) است، فرانکل روان‌شناس انسان‌گرای دیگری است که با ابداع شیوه معنادرمانی (Logo therapy)، مفاهیمی چون رنج و مشقات زندگی را مورد بازبینی قرار داد، مطابق با دیدگاه معنا درمانی، فرد در نتیجه هشیاری نسبت به هدف و معنای زندگی، قدرت غلبه بر بیماری‌های روحی را به دست می‌آورد (Frankl, 1946, Translated by Erja, 2020). فرانکل معتقد بود، ارزش و آرمان‌های زندگی، توان رویارویی با مصائب مختلف را به فرد می‌بخشد. طبق نظریه معنا درمانی، انجام کار مفید، تجربه امری یا ارتباط با دیگری می‌تواند فرد را در دستیابی او به معناهای پنهان در زندگی‌اش یاری رساند؛ فرانکل، والاترین هدف آدمی را در زندگی، تکامل شخصیت می‌دانست و معتقد بود فرد در مسیر مواجهه با رنج‌های زندگی و اتخاذ بهترین شیوه برای مبارزه با آن‌ها به کمال می‌رسد؛ هدفی که اگر به دست نیاید، در واقع ارزش وجودی انسان از بین رفته است، (Franke, 1978, Translated by Tabrizi, 2004). بدین ترتیب طبق رویکرد معنادرمانی فرانکل، رنج‌های مختلف در جریان زندگی، نه فقط مانع رشد و پیشرفت آدمی نیستند، بلکه انگیزه فرد را برای کشف معنای زندگی افزایش داده، نهایتاً زمینه‌های تعالی شخصیت افراد را فراهم آورند (Frankl, 1946, Translated by Erja, 2020).

به زعم برخی از منتقدین، کامل‌ترین و معتبرترین نوع بررسی پدیده‌های فرهنگی، جنبه روان‌شناسانه دارد (Sham-isa, 2006)؛ براین مبنا شخصیت زنان در رمان آتش بدون دود بر اساس رویکرد انسان‌گرایی مورد بررسی قرار گرفت؛ بیشتر حوادث رمان آتش بدون دود از لحاظ زمانی مقارن با حکومت پهلوی است و از همین رو سیر تحول فرهنگ جامعه ایران را در آن دوران به تصویر کشیده است، به عبارتی دیگر می‌توان گفت این رمان به شیوه‌ای واقع‌گرایانه، عناصر فرهنگی جامعه ایران را در عهد سلطنت محمدرضا پهلوی نشان می‌دهد (Ebrahimi, 2013). پیتر آوری (Peter Avery) ایران‌شناس، در کتاب ایران معاصر، با تأکید بر نابرابری‌های اجتماعی مانند آموزش و پرورش ناهمگام، اجبار زنان فقیر به انجام کارهای سخت، تبعیض‌های جنسیتی، تجمل‌گرایی، بر ضعف فرهنگی جامعه ایران در دوران پهلوی اشاره می‌کند (Avery, 1965, Translated by Rafie Mehr Abadi, 1998)؛ مسئله‌ای که در پرداخت رمان آتش بدون دود نیز مورد توجه نادر ابراهیمی نویسنده رمان بوده، تا جایی که بن‌مایه رمان، نگاه انتقادی نویسنده نسبت به فرهنگ رایج در عهد پهلوی است. رمان آتش بدون دود، در برگیرنده شخصیت زنان قهرمان، توانمند و مبارزی است که با وجود بی‌عدالتی‌های جاری، سعی در پیشرفت و فرهنگ‌سازی جامعه دارند، حوادث این رمان در بسیاری از موقعیت‌ها، ناظر بر کنش‌های موثر زن ایرانی در عرصه خانواده و اجتماع است و تلاش بانوان فعالی را به تصویر می‌کشد که در صدد هستند زنان به مرکز حقیقی خویش در اجتماع نزدیک شوند (Khosro Panah, 2002).

بدین ترتیب بررسی مولفه‌های شخصیتی زنان در رمان آتش بدون دود بر اساس نظریات انسان‌گرا در روان‌شناسی صورت گرفته، تا بدین وسیله تصویری مشخص از تأثیر زنان بر فرهنگ جامعه ایران در عهد پهلوی، منطبق با متن رمان آتش بدون دود، ارائه کند. با توجه به مطالب ارائه شده، هدف پژوهش حاضر، بررسی شخصیت زنان در رمان آتش بدون دود با تأکید بر نظریات روان‌شناسی انسان‌گرا بود.

روش

روش پژوهش، جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

روش پژوهش حاضر تحلیلی-توصیفی است. جامعه پژوهش حاضر، تمام متن رمان آتش بدون دود می‌باشد. نمونه پژوهش ویژگی‌های شخصیت زن در رمان بود.

روش اجرا

در ابتدا یافته‌های پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شد. سپس ویژگی‌های شخصیت زن از متن هفت جلد رمان آتش بدون دود، استخراج و طبقه‌بندی و در دو بخش شخصیت زن مورد بررسی روان‌شناختی قرار گرفت؛ در مرحله اول ویژگی‌های شخصیتی زن بر اساس الگوی کنش کامل کارل راجرز، مورد تحلیل قرار گرفت و در مرحله دوم مطابق با الگوی معنا‌درمانی (لوگوترایی) فرانکل، کنش زنان در مقابل رنج، بررسی شد.

یافته‌ها

داده‌های این پژوهش از بررسی ویژگی‌های شخصیت زن در رمان آتش بدون دود و بر اساس الگوی کنش کامل کارل راجرز و معنا‌درمانی فرانکل به دست آمد که نتایج آن در ذیل گزارش شده است:

شخصیت زنان در رمان آتش بدون دود بر اساس الگوی کنش کامل کارل راجرز

- تجربه پذیری:

زنان در سرتاسر هفت جلد رمان آتش بدون دود، انگیزه قابل توجهی نسبت به کسب تجربه‌های نو دارند، آن‌ها به استقبال موقعیت‌های گوناگون می‌روند و به همین سبب زندگی پویا و روندی رو به رشد را تجربه می‌کنند، همان‌طور که در نظریه کنش کامل راجرز نیز بر آن تأکید شده است؛ شخصیت سالم، تجربه‌گرا بوده و در واکنش نسبت به شرایط جدیدی که با آن رو به رو می‌شود؛ حالت تدافعی به خود نمی‌گیرد (Rogers, 1961). تجربه‌های جدید، نه فقط در زندگی زنان در رمان آتش بدون دود تنش روحی و اضطراب ایجاد نمی‌کند، بلکه سبب لذت آن‌ها از زندگی می‌شود. همین ویژگی شخصیتی است که به زنان توان و نیروی لازم جهت تجربه جهانی ناشناخته را می‌بخشد؛ سواد آموزی و تمایل به کسب مدارج تحصیلی بالا توسط زنان در جامعه‌ای که در آن تربیت و تحصیل زنان قابل اعتنا و مورد اهمیت نیست (Afary, 2000). از نمونه‌های گرایش زنان در رمان آتش بدون دود به کسب تجربه‌های نو و احقاق حقوق خود در فرهنگ رایج جامعه است:

«دردی محمد- پدر مارال، شب‌ها با خشم و اضطراب سر مارال فریاد می‌کشید: مرده شوی سواد را ببرد، دختر خیره سر کاری نکن که دست به تفنگ ببرم و داغت را به دل مادرت بگذارم. مارال، چیزی نمی‌گفت. اهل جوانان دادن و بحث کردن با پدرش نبود، او می‌دید که موج، اوج می‌گیرد و باور داشت که حتی یک دختر تنها هم می‌تواند علیه این موج چیزی باشد» (Ebrahimi, 2009).

- میل به آزادی:

شاید بتوان گفت مسئله آزادی، حق انتخاب و تعیین سرنوشت، یکی از پدیده‌ترین مباحث فرهنگی در رابطه با جامعه زنان است و در طول تاریخ، بسیاری از متفکران حوزه فرهنگ در سرتاسر جهان نسبت به این مسئله، به بیان دیدگاه و اظهار نظر پرداخته‌اند. مطابق با روان‌شناسی انسان‌گرا، آزادی مهم‌ترین شرط رسیدن افراد به تکامل محسوب می‌شود (Siyasi, 1992). راجرز در این رابطه معتقد است افراد با تکیه بر اراده آزاد، از نقاب‌های دروغین، سانسور احساسات و عواطف خویش دوری می‌کنند، قضاوت جامعه یا عرف رایج، نمی‌تواند آن‌ها را از تصمیم‌های شخصی، منصرف کند، بنابراین، با آگاهی، مسئولیت انتخاب‌های مختلف زندگی خویش را بر عهده می‌گیرند. (Rogers, 1961, Translated by Milani, 2011)

طبق مطالعات تاریخ فرهنگی، در عهد پهلوی، نگاه تبعیض‌آمیز نسبت به مسئله آزادی زنان در مسئله ازدواج وجود داشته است، با وجود برخی مبارزات جهت اثبات حق انتخاب و اختیار در ازدواج «این آزادی کامل فقط در طبقات بالای شهرنشین و گروه‌های تحصیل کرده وجود داشت» (Avery, 1965, Translated by Rafiee, 1998).

نادر ابراهیمی در رمان آتش بدون دود، مسئله آزادی زنان را در انتخاب همسر، به چالش کشیده است، این نویسنده در موارد متعدد، زنان را انسان‌های مستقلی معرفی می‌کند که قادر به تصمیم‌گیری در مسئله ازدواج

هستند و فرهنگ و هنجارهای رایج، نباید سبب ازدواج اجباری زنان شود: «نمی‌خواهم آیلر را به زور به چادر بیاورم، از دخترت بپرس که می‌خواهد شوهر کند یا نه، و می‌خواهد همسر آلا باشد یا نمی‌خواهد» (Ebrahimi, 2009).

- زندگی هستی‌دار

زندگی هستی‌دار (Existential Life) شاخصه رفتاری مشخص در الگوی کنش کامل راجرز است که سبب می‌شود، فرد از پذیرش موقعیت‌های جدید، ابایی نداشته باشد، چنین شخصیتی قادر است حتی در شرایط دشوار و پیچیده، بهترین کنش را اتخاذ کند، به عبارت دیگر رویدادهای پیش‌بینی نشده در شخصیت این دسته از افراد ایجاد اضطراب نمی‌کند بلکه آن‌ها برای رویارویی و پذیرش تمام حوادث زندگی آمادگی کامل دارند (Rogers, 1961). حضور زنان در جنگ‌های مسلحانه علیه ظلم حکومت مرکزی در عهد معاصر به ویژه پس از مشروطیت، از جمله کنش‌های رفتاری ناظر بر آمادگی روحی و روانی زنان مبارز برای رویارویی با حوادث تنش‌زا در آن دوران است، نکته حائز اهمیت آن‌که خفقان حاکم بر جامعه، سبب تزلزل و گوشه‌نشینی جامعه زنان نمی‌شد بلکه در بسیاری از موارد، زنان، در صحنه حاضر بودند و در جریان مبارزات، شرکت داشته‌اند (Pavlij, 1950, Translated by Hoshiar, 1978). اقدامات مسلحانه زنان علیه مزاحمت‌های حکومت مرکزی در رمان آتش بدون دود نیز منعکس شده است، مواجهه صریح و شجاعانه زنان با نیروهای حکومتی، دفاع از خانواده و محل زندگی، از نمودهای فرهنگ مقاومت زنان در این رمان است که نشان‌دهنده توانمندی‌های روحی و شخصیتی زنان است: «این جا در اینچه برون، هر پیرزن شصت ساله از پس هزار تفنگ‌کش مثل این‌ها که تو با خودت آورده‌ای بر می‌آید. به همکاران شکنجه‌گرت در نظمیه بگو که دور و بر یاشا شیر محمدی نگردند» (Ebrahimi, 2009).

- اعتماد به ارگانسیم درونی:

بر اساس این شاخصه رفتاری، «معیار سنجش اعتبار فرد همواره تجربه خود است»، واقعیت آن چیزی است که آدمی خود تجربه می‌کند، وی به طبیعت و ندای قلبی خویش اعتماد دارد و بر همین اساس عمل می‌کند. بدین ترتیب اگرچه ندای درونی فرد، او را به انجام رفتاری خارج از هنجارهای اجتماعی رهنمون شود، باکی ندارد و از خواست قلبی خویش پیروی می‌کند (Rogrs, 1961). طبق این مولفه فرد بر اساس محرک‌های آنی رفتار می‌کند، و در رفتار او، انگیزتگی بسیار دیده می‌شود، چرا که کنش فرد، منطبق با احساس درونی اوست (Prochaska & Norcras, 2002, Translated by Seyyed Mohammadi, 2018).

در فضای فرهنگی که ابراهیمی آن را در رمان آتش بدون دود به تصویر کشیده است، انواع خشونت و تبعیض‌های اجتماعی در عهد پهلوی به وضوح، بیان شده‌اند؛ عوامل تهدیدکننده‌ای چون جنگ، فقر، بیماری، تبعید و فقدان عزیزان از جمله این موارد هستند، با این همه عشق و احساس در زندگی زنان این رمان، حضور برجسته‌ای دارد، بر اساس متن رمان آتش بدون دود، جنگ و ناآرامی سبب نمی‌شود زنان از روح لطیف و عواطف قلبی خویش فاصله بگیرند، عواطف زنانه و اندیشه مثبت نسبت به زندگی، از نمودهای اعتماد زنان به سرشت و طبیعت ذاتی ایشان است: «مارال، به نرمی با آن صدای گرم کوتاه نافذ خود گفت: آقای کردستانی! زندگی، قبل از هر چیز، زندگی است. گل می‌خواهد، موسیقی می‌خواهد، زیبایی می‌خواهد. زندگی، حتی اگر یکسره جنگیدن هم باشد، خستگی در کردن می‌خواهد، عطر شمعدانی‌ها را بوییدن می‌خواهد، خشونت هست، قبول، اما خشونت، اصل که نیست، زائد است، انگل است، مرض است، ما باید به اصل مان برگردیم» (Ebrahimi, 2009).

- خلاقیت:

طبق دیدگاه راجرز، فردی که دارای کنش کامل است از ذهن و رفتاری خلاق برخوردار است، خلاقیت در این تعریف، لزوماً به معنای انجام کار خارق‌العاده نیست. بلکه تفکر، فعالیت و نگرش فرد را دربرمی‌گیرد، فردی که

دارای اندیشه خلاق است هم‌رنگ جماعت نمی‌شود و این توانایی را دارد تا فعالیت‌های خویشتن را برای دستیابی به کمال و پختگی، به کار بندد (Rogers, 1961).

همواره یکی از فعالیت‌های مهم فرهنگی زنان، توجه به پرورش و تربیت روحی و جسمی فرزندان بوده است، چرا کودکان را «صاحبان ایران فردا می‌دانستند که محیط خانواده، سازنده شخصیت آن‌ها بود و محیط خانواده سازنده شخصیت آن‌ها بود» (Khosro Panah, 2002). در این میان، نگاه تبعیض‌آمیز نسبت به فرزندان دختر، و تمایل خانواده‌ها به تولد نوزاد پسر، از مسائل مورد انتقاد در رمان آتش بدون دود است، نکته قابل توجه، اندیشه و رفتار خلاقانه پزشک زنان در این رمان، به هنگام رساندن خبر تولد نوزاد دختر، به خانواده است، به شکلی که پدر خانواده را متقاعد سازد ارزش وجودی دختران را بپذیرد و از نگاه تحقیرآمیز نسبت به آن‌ها بپرهیزد:

«همیشه وقتی بچه‌یی از راه می‌رسید و دختر بود و مارال می‌دانست که پدر، پسر می‌خواهد از توی چادر داد می‌کشید: آهای مثلاً عثمان آی محمدی، چه می‌خواهی؟»

- پسر

- عقلت کم است که پسر می‌خواهی. قدر نعمت خدا را نمی‌دانی، هر دختر، دری است به جانب بهشت. حدیث داریم که بهشت زیر پای مادران است، آن وقت تو بی جهنم می‌روی.

- دختر هم نعمت است مارال بانو، قدرش را می‌دانیم.»

بررسی شخصیت زنان در رمان آتش بدون دود بر اساس معنا درمانی (لوگوتراپی) و ویکتور فرانکل

- زنان قوی، در بستر رنج پرورش می‌یابند:

رمان آتش بدون دود، عرصه ظهور انواع رنج و مشقت برای آدمی ست به گونه‌ای که هیچ بخشی از هفت جلد رمان وجود ندارد که ردپایی از رنج در آن دیده نشود، جلد نخست، اختلافات قومی و قبیله‌ای و جنگ‌های دامن‌دار میان قبایل، و در جلد‌های بعدی، خفقان، ظلم و ستمی که حکومت مرکزی علیه مردم روا می‌دارد؛ زندگی مشقت‌باری برای تمام اعضای جامعه از جمله زنان به وجود آورده است. بدیهی است آدمی هنگام رویارویی با مقوله رنج در زندگی، دچار تنش و اضطراب شود با این وجود، بر اساس دیدگاه معنا درمانی، در دشوارترین شرایط زندگی هم می‌توان معنای زندگی را دریافت، بر این اساس پذیرش رنج در زندگی، به آدمی توان و نیرو می‌بخشد تا از تنش‌های روحی موجود در محیط کاسته و از عهده موقعیت‌های دشوار زندگی برآید. (Frankl, 1946, Translated by Erja, 2020).

زنان در رمان آتش بدون دود، گرچه در طول زندگی خود، جنگ‌های قبیله‌ای، دوری از خانواده و فشارهای اجتماعی را تحمل کرده‌اند اما همواره در طول رمان به عنوان زنی قوی که توان پذیرش و مدیریت رنج‌های زندگی را دارند، مشاهده می‌شوند:

نکته قابل توجه آن‌که در رمان آتش بدون دود، عنصر مقاومت و پایداری در بین زنان از مادر بزرگ‌ها تا کودکان، نسل به نسل منتقل می‌شود؛ مادر بزرگ‌های رنج‌دیده برای آزادی، مبارزه می‌کنند، مادران برای نجات فرزندان می‌جنگند، و دختر بچه‌ها "مومن و مبارز"، تربیت می‌شوند:

«آیناز، مال شما مادر، اگر باز هم خداوند به ما بچه‌هایی داد و شما حوصله و اشتیاق نگرانی آن‌ها را داشتید، آن‌ها را هم به شما می‌سپاریم. تردید ندارم که یک آیناز مومن مبارز به مردم صحرا پیشکش خواهید کرد. تردید ندارم مادر» (Ebrahimi, 2009).

- زنان رنج‌دیده، توان پیشرفت و تعالی دارند:

مسیر موفقیت آدمی گرچه ممکن است توأم با موانع مختلف باشد، اما طبق دیدگاه معنا درمانی فرانکل، اگر آدمی نگاه خود را نسبت به مسائل و مشکلات زندگی تغییر دهد، قادر خواهد بود با غلبه بر آن‌ها، زمینه‌های پیشرفت و کمال را در زندگی خود به وجود آورد (Frankle, 1997, Translated by Saburi & Shamim, 2011).

رمان آتش بدون دود، شخصیت زنانی را به تصویر می‌کشد که با وجود زندگی مشقت‌بار؛ و محدودیت‌های مختلف

در زندگی، بهترین راه را برای مقابله با آن برگزیده‌اند و در مسیر پیشرفت حرکت می‌کنند. شخصیت مارال، به عنوان قهرمان زن در این رمان، با وجود موانع مختلف، تصمیم می‌گیرد نخستین بانوی طبیب در جامعه سنتی بشود، دیری نمی‌گذرد که مارال بانو با غلبه بر رنج‌های زندگی، یکی از بزرگ‌ترین اساتید دانش پزشکی در جهان می‌شود. بانویی که هم در مسیر تحولات فرهنگی و اجتماعی، مبارزه می‌کند و هم در علم پزشکی، زبانزد خاص و عام است:

«زن اوبه نشین و کوچی ترکمن، طبیب زن می‌خواهد و قابله زن، بخواه که طبیب شوی اما طبیب زنان و مامای باسواد امروزی... سال‌ها بعد، وقتی بفهمند زنی که کنار شوهرش بر ضد ظلم می‌جنگد همان زنی است که آن‌ها را به دنیا آورده، به او احترام می‌گذارند» (Ebrahimi, 2009).

مارال (قهرمان ملی زن در رمان آتش بدون دود)، در طول عمر خویش، حوادث مختلفی را از سر گذرانده است، در جریان مبارزات، به دفعات دستگیر و مورد شکنجه‌های سخت نیروهای ساواک قرار گرفته است، مجبور به تحمل فاصله و دوری از فرزندانش بوده است و در بخش‌های پایانی کتاب، شاهد اعدام همسرش است، با این همه، چنین بانوی رنج‌دیده‌ای، معنای زندگی را از پس مصائب فراوان زندگی دریافته، احساس ضعف، شکست و تنهایی نمی‌کند؛ مارال محکم، امیدوار و "با حرارت" از زندگی سخن می‌گوید، و حتی مرگ خود را آغشته به گل‌هایی می‌بیند که «نماد جهانی معنوی و اثیری‌اند» (Sharifiyan & Darbidi, 2007).

«من حتی بارها خواب دیده‌ام که به دارم آویخته‌اند، اما به تن چوبه دارم، پیچکی پیچیده است مملو از گل نیلوفر» (Ebrahimi, 2009).

- عشق و رنج در زندگی زنان، پیوند خورده است:

از مهم‌ترین روش‌هایی که فرانکل برای رهایی از تنش‌های حاصل از رنج، پیشنهاد می‌کند، پناه بردن به دامان عشق است؛ عشق در دیدگاه فرانکل، معنایی معنوی و درونی است، وی معتقد است، معشوق، نیروی موثر در زندگی عاشق است، به عاشق توان شناخت خویشتن را می‌بخشد و او را یاری می‌سازد تا با غلبه بر رنج‌های موجود، به معنای زندگی دست یابد. عشق در دیدگاه فرانکل، لزوماً نیازمند حضور فیزیکی معشوق نیست، بلکه حتی یاد و خاطره معشوق، می‌تواند به همان میزان، معنابخش و انگیزه‌آفرین باشد (Frankl, 1946, Translated by Erja, 2020).

عشق، عاطفه و ایثار از مشخصه‌های اصلی شخصیت زنان در رمان آتش بدون دود است و سبب می‌شود مصائب روزگار برای اشخاص رمان، قابل تحمل باشد، به عبارت دیگر زندگی عاشقانه زنان، از موامل موثر در کاهش آثار رنج و ناراحتی‌های حاصل از مشکلات اجتماعی است، عشق، در این رمان، در بستری از رنج شکل می‌گیرد و توأم با مشقات روزگار، تکامل می‌یابد، بنابراین ابراهیمی در رمان آتش بدون دود، شخصیت زنان را مجهز به دو عنصر قدرتمند معرفی کند: عشق و مبارزه:

«در کنار آلفی آق اویلر، زنی هست به نام مارال، که خود بسیاری از مردان را حریف است و از بسیاری لحاظ، برابر آلفی آق اویلر است و قدری هم سخت‌تر. رأی من به آن آلفی آق اویلر است که مارال بانو را در کنار خود دارد» (Ebrahimi, 2009).

بحث و نتیجه‌گیری

نتیجه پژوهش حاضر نشان می‌دهد رمان آتش بدون دود، نموده‌های مختلفی از تغییر و تحولات فرهنگی جامعه ایران را در عهد پهلوی میان کشمش‌های موجود در متن منعکس کرده است، زنان در تمام مبارزات فرهنگی مطرح در رمان، حضور فعال دارند و در بسیاری از موارد، به عنوان شخصیت اول رمان، نقطه آغاز یا دوام بخش فرهنگ مبارزه و مطالبه‌گری هستند، نقش زنان در این رمان، محدود به نقش‌های سنتی نیست، بلکه، مشاغل مهم اجتماعی را تجربه می‌کنند و به عنوان بانوان توانمند در سراسر جهان، زبانزد هستند. نتایج این پژوهش حاکی از وجود فرهنگ مبارزه در حیات بانوان استقلال طلب و ترقی‌خواه در رمان آتش بدون دود است. معضلات فرهنگی چون موانع تحصیل، عدم آزادی در انتخاب همسر، تبعیض جنسیتی و خودباختگی در این رمان با مقاومت زنان

در طول هفت جلد رمان برای اصلاح اوضاع موجود مشهود است. شخصیت زنان در رمان آتش بدون دود، تطبیق کامل با مولفه‌های نظریه کنش کامل راجرز دارد، بر این اساس، زنان در رمان آتش بدون دود، موقعیت‌های جدید در زندگی فردی و اجتماعی را تجربه می‌کنند، متأثر از تفکر و فرهنگ غالب در جامعه نیستند و اگر چه معمولاً با مخالفت جامعه سنتی مواجه می‌شوند، اما با اعتماد بر خویشتن و تفکر خلاق، به سمت خودآگاهی و شکوفایی در حرکت هستند. هم‌چنین وجود آرمان و هدف در زندگی زنان، مهم‌ترین عاملی است که سبب می‌شود در موقعیت‌های دشوار و تنش‌زا، تاب‌آوری لازم را داشته باشند؛ منطبق با دیدگاه معناشناختی فرانکل، داشتن هدف به زندگی زنان در این رمان، معنا می‌بخشد و آن‌ها را از گرفتار شدن در احساساتی چون یأس، تنهایی و شکست نجات می‌دهد، بدین ترتیب، روزمرگی‌های زنان در رمان آتش بدون دود، تصویر تکرار به خود نمی‌گیرد؛ بلکه ابعاد مختلف زندگی، هر آن، در تلاش گروهی جامعه زنان، برای دستیابی به اهدافی والا، معنا می‌شود.

سهم نویسندگان: خانم زینب برزگرماهر: طراحی چارچوب کلی، تدوین محتوا، تحلیل مطالب، ارسال و اصلاح مقاله. دکتر خدابخش اسداللهی: طراحی، ایده‌پردازی و اصلاح مقاله و نویسنده مسئول. همه نویسندگان نتایج را مورد بحث قرار داده و نسخه‌ی نهائی را بررسی و تأیید کرده‌اند.

سپاسگزاری: نویسنده مراتب سپاس خود را از تمامی کسانی که در تکمیل این پژوهش همکاری کرده‌اند، اعلام می‌دارد.

تعارض منافع: در این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی گزارش نشده است.

منابع مالی: این مقاله از حمایت مالی برخوردار نبوده است.

References

- Afary, G. (2000). *An attitude towards women and gender in the constitutional era*. Tehran: Iranian Women's History Research Publications. [Persian] URL: <https://books.google.com/books/>
- Avery, P. (1965). *The contemporary history of Iran, from the establishment of the Pahlavi dynasty to the coup d'état of August 28, 1332*. Translated by Mohammad Rafiee Mehr Abadi. (1998). Tehran: Atae publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1132245>
- Bruno, F. (1986). *Dictionary of key words in psychology*. Translated by Mahshid Yasae., & Farzaneh Taheri. (1991). Tehran: Tarhe no Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1345832>
- Darabi, J. (2019). *Theories of personality psychology, a comparative approach*. Tehran: Azish publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11415534>
- Ebrahimi, N. (2009). *Fire without smoke*. Tehran: Ruzbahan Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11123645/>
- Ebrahimi, N. (2013). *Abol Mashghel*, Tehran: Ruzbahan Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11646729>
- Frankl, V. (1946). *Mans search for meaning : an introduction to logo therapy*. Translated by Ali Reza Erja. (2020). Tehran: Dorsa Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11640958>
- Frankl, V. (1978). *The unheard cry for meaning: psychotherapy and humanism*, Translated by Mostafa Tabrizi.

- (2004). Tehran: Fravan Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11146743>
- Frankl, V. (1997). *Man's Search for Ultimate Meaning*. Translated by Ahmad Saburi & Abass Shamim. (2011). Tehran: Ashiyan Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11353015>
- Freud, S. (1977). *Five lectures on psycho-analysis*. Translated by Mehdi Afshar. (2021). Tehran: Sorayesh Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11759630>
- Khosro Panah, M. (2002). *The Message of Iranian Women's Goals and Struggle from the Constitutional Revolution to the Pahavi Dynasty*. Tehran: Payam emruz Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1271672>
- Nordby, V. (1974). *A guide psychologists and their concepts*. Translated by Ahmad Beh Pajooch & Ramazan Dolati. (1998). Tehran: Tarbiat Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11056107/>
- Lawrence, P. (1967). *Personality Psychology*. Translated by Parvin Kadivar. (1993). Tehran: Rasa Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1235216>
- Pavlij, M. (1950). *Iran's constitutional revolution and its economic and social roots*. Translated by Mohammad Bagher Hoshidar. (1978). Tehran: Rudaki Publications. [Persian] URL: <https://noo.rs/L20hL>
- Prochaska, J., & Norcras, J. (2002). *Systems of psychotherapy: a trans theoretical analysis*. Translated by Yahya Seyyed Mohammadi. (2018). Tehran: Roshd Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1768477>
- Rogers, C. (1961). *The art of becoming human*. Translated by Mahin Milani. (2011). Tehran: New Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11471768>
- Rogers, C. (1961). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. London: Constable. URL: <https://www.amazon.com/Becoming-Person-Therapists-View-Psychotherapy/dp/039575531X>
- Ryckman, R. (2008). *Theories of personality*. Translated by Mehrdad Firuzbakht. (2008). Tehran: Arasabaran Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1587364>
- Sharifiyan, M., & Darbidi, Y. (2007). Examining the symbols of apple, dove, rose and lotus in Sohrab Sepehri's poems. *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences*, 18(21), 60-84. [Persian] URL: <https://www.sid.ir/paper/27119/fa>
- Siyasi, A. (1992). *Personality theories*. Tehran: University Publications and printing. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11281876>
- Shamlou, S. (1998). *Schools and theories in personality psychology*. Tehran: Roshd Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1825864>
- Schultz, D. (1977). *Growth psychology: models of the healthy personality*. Translated by Giti Khoshdel. (2019). Tehran: Peykan Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/11317392>
- Shamisa, S. (2006). *Literary criticism*. Tehran: Mitra Publications. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1596420>
- ZarinKoob, A. (2008). *Introduction to Literary Criticism*. Tehran: Sokhan publication. [Persian] URL: <https://www.gisoom.com/book/1205448>